

- territorial reform, agriculture, e-governance, and others / Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia. 15.02.2016. – [Електронний ресурс]: <http://www.mfa.gov.lv/en/news/developments-in-ukraine/projects-implemented>
15. Як не варто проводити адмінреформу, або чи повторить Україна помилки Латвії? 25.05.2015. – [Електронний ресурс]: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2015/05/25/7034150>.
 16. Sabiedrības destabilizācijas iespējamība Latvijā: potenciālie nacionālās drošības apdraudējumi / ed. Ieva Bērziņa / Latvijas Nacionālās aizsardzības akadēmija – Drošības un stratēģiskās pētniecības centrs. – Rīga, 2016. – 33 p. – [Електронний ресурс]: https://www.naa.mil.lv/sites/naa/files/document/4_WP%2004-2016.pdf
 17. Izglītības un zinātnes ministrs Kārlis Šadurskis paraksta Latvijas un Ukrainas starpvaldību līgumu par sadarbību izglītībā / Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrija. 29.09.2017. – [Електронний ресурс]: <http://www.izm.gov.lv/lv/aktualitates/2588-izglitibas-un-zinatnes-ministrs-karlis-sadurskis-parakstalatvijas-un-ukrainas-starpvaldibu-ligumu-par-sadarbibu-izglitiba>.
 18. Рекомендації Венеціанки можуть втілитися за латвійською моделлю. 14.12.2017. – [Електронний ресурс]: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2364779-rekomendacii-venecianki-mozut-vtiliti-za-latvijskoumodellu-mon.html>.
 19. Gordon F.Sander Latvia, a Disappearing Nation / Politico. 01.05.2018. – [Електронний ресурс]: <https://www.politico.eu/article/latvia-a-disappearing-nation-migration-population-decline/>
 20. Par Nacionālās identitātes, pilsoniskās sabiedrības un integrācijas politikas pamatnostādņu 2012.-2018.gadam / Ministru kabineta rīkojums Nr.542 / Rīgā 2011.gada 20. oktobrī (prot. Nr.58 21. §). – [Електронний ресурс]: <https://likumi.lv/doc.php?id=238195>

УДК 94:323.2+351.746.1(474.3)

Кириченко О.В.

ПОСТКОМУНІСТИЧНА ТРАНСФОРМАЦІЯ ЛАТВІЙСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ: УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

В статті аналізується роль політичних еліт у формуванні історичної політики в Латвії. Виокремлюються три періоди у становленні історичної політики Латвійської Республіки. Проблеми політизації минулого розглядаються у зв'язку з подіями політичного життя та міжнародних відносин. Аналізується також місце Латвії в системі європейської безпеки, яка розглядається на територіальному рівні. Територіальна система безпеки вивчається як сукупність діючих у безпековій сфері на Європейському континенті інституцій, що впливають одна на одну, і в роботі яких бере участь латвійська сторона. Цей процес розуміється як співпраця Латвії з іншими європейськими країнами в галузі дотримання безпеки.

Ключові слова: Балтія, Латвія, політичні еліти, історична політика, політика пам'яті, політизація історії, Європейський континент, Європейський Союз.

Кириченко А.В. Посткоммунистическая трансформация Латвийской Республики: уроки для Украины

В статье анализируется роль политических элит при формировании исторической политики в Латвии. Вычленяются три периода в становлении исторической политики Латвийской Республики. Вопросы политизации прошлого исследуются в привязке к событиям в политической жизни и на международной арене. Анализируется также место Латвии в системе европейской безопасности, которая рассматривается на территориальном уровне. Территориальная система безопасности изучается как совокупность влияющих друг на друга институтов, действующих в сфере безопасности на Европейском континенте, в работе которых участвует латвийская сторона, и понимается как сотрудничество Латвии с другими европейскими странами в сфере поддержания безопасности,

Ключевые слова: Балтия, Латвия, политические элиты, историческая политика, политика памяти, политизация истории, Европейский континент, Европейский Союз.

Kyrychenko O.V. Post-Communist transformation of the Latvian Republic: lessons for Ukraine

The article analyzes the influence of the political elites of Latvia in the formation of a historical policy. Three periods in the formation of the historical policy of the Latvian Republic are isolated. Questions of the politicization of the past are investigated in relation to events in political life and in the international arena. This article focuses also on Latvian contribution to European security, which, for the purposes of this study, is understood as a territorial system of regional security. Such system is a combination of interconnected institutions with Latvian participation operating in the field of security, Latvian cooperation with other European countries in the field of security.

Keywords: Baltic, Latvia, political elites, historical politics, politics of memory, politicization of history, the European continent, European Union.

Основною метою статті є розкриття провідних тенденцій в розвитку історичної політики у Латвійській Республіці – використання політичними елітами адміністративних і законодавчих інструментів задля утвердження прийнятних «версій минулого», а також активну політичну роботу на міждержавному рівні, спрямовану на включення латвійських «історичних версій» до загальноєвропейської політики пам'яті.

Історична політика Латвії, позиціонуючи її як жертву «двох тоталітаризмів» («нацистської та радянської окупації»), активно використовується в якості внутрішньополітичного та міжнародного чинника.

На сьогодні політизація «антитоталітарної» тематики є затребуваним зовнішньополітичним інструментом, який слугує інтересам не лише латвійських та балтійських і загалом східноєвропейських політиків, але й знаходить ідейних прибічників як у Західній Європі, так і в США (зокрема, в мажах так званої «стратегії перемелювання», застосовуваній американською стороною стосовно пострадянського простору).

Також стаття покликана довести, що рівень співробітництва Латвії з інституціями та окремими країнами, які складають територіальну систему європейської безпеки, є доволі невисоким, попри запеклу боротьбу великих світових держав за вплив на латвійську сторону. Це може свідчити як про недостатню інтегрованість Латвії в згадану систему, так і про кризу самої системи. Наше дослідження орієнтоване на апробацію підходу до вивчення регіональної безпеки з позицій системного підходу, що дозволяє ідентифікувати подібні кризи територіальних систем безпеки в інших регіонах світу.

Тлумачення історії є невід'ємним елементом державного будівництва, визначаючи зміст ідеологічного забарвлення даного процесу. У Східній Європі після розпаду СРСР політичний вимір історії набув особливо яскравого характеру. Історична політика, втілювана елітами Латвійської Республіки, презентує даний процес у концентрованому вигляді та заслуговує на уважний розгляд.

Загально-концептуальний контекст. Слід відзначити, що саме поняття «історична політика» (Geschichtspolitik) отримало розповсюдження в Німеччині у 1980-х рр. під час «суперечки істориків» про причини нацизму. Тогочасний німецький канцлер Г. Коль запропонував суспільству «морально-політичний поворот» з метою підживлення патріотизму і послаблення комплексу провини. Критики даного підходу, провідну роль серед яких відіграв Ю. Хабермас, звинуватили прибічників «повороту» в політизації історії, використовуючи для цього термін «історична політика». Причому, впродовж цілих двох десятиліть негативний підтекст вказаного поняття був розмитий. Історична політика стала трактуватися не стільки як політизація історії, скільки як збереження пам'яті про минуле, необхідне для політичної консолідації нації. Термін отримав широке застосування у Східній Європі в ході національного будівництва і напрацювання ідеологічної бази нових режимів після розпаду СРСР, включно з Латвійською Республікою.

Науковий інтерес до проблем консолідації політичних і національних

співтовариств підвищився в другій половині ХХ ст. Велику увагу в політичній науці набула течія конструктивізму, яка посіла провідні позиції у вивченні націоналізму. Її базова теза полягає у «штучному» походженні національних спільнот, для «винаходу» яких еліти використовують міфи і символи, що передають (і створюють) пам'ять про минуле. В центрі цього процесу перебуває держава. При цьому, варто мати на увазі, що формування централізованої бюрократичної держави було зумовлено веденням війн і розвитком економіки, що вимагало зміцнення ідеологічної та світоглядної єдності державних соціальних груп.

Попри незавершеність суперечок про «штучність» або «природність» національних спільнот, очевидним є той факт, що політична консолідація суспільства вимагає цілеспрямованої політики з боку владних еліт з використанням доступних їм ресурсів – як матеріальних й адміністративних, так і символічних.

Важливо розрізнити поняття «історична політика» і «політика пам'яті». Остання являє собою систему ритуалів і практик комеморації та викладання історії (пам'ятні дати, свята, нагородна система тощо). Історична політика може бути визначена як комплекс заходів з активного просування конкретних інтерпретацій подій минулого для досягнення певних політичних цілей. Суб'єктом історичної політики може виступати як держава, так і окремі політичні партії або окремі соціальні угруповання. В широкому сенсі зазначена політика сприяє «винаходу» традицій відповідно до певних прагнень владних груп.

У відповідності з класифікацією британського історика-марксиста Е. Хобсбаума, «винахід» традицій покликаний виконати три основні завдання: консолідацію співтовариств, легітимацію влади, трансляцію цінностей і норм поведінки. На практиці, як правило, відбувається комбінування перелічених завдань.

Втручання владних еліт у політику пам'яті та політизацію історії відбувається на чотирьох основних рівнях: створення і підтримка інституцій для проведення історичної політики; ухвалення законів, що торкаються тематики минулого та політики пам'яті; безпосередня участь або підтримка конкретних заходів, які безпосередньо впливають на політику пам'яті; участь у дебатах про минуле та використання його проблематики в політичній риторичі. Об'єкти вивчення визначають набір наступних застосовуваних дослідницьких засобів: аналіз кейсів, дискурс-аналіз та інституційний аналіз.

Даний підхід дозволяє виявити характерні риси історичної політики в країнах Балтії, дійти висновків щодо ключових тенденцій та вірогідних перспектив.

Активну історичну політику впроваджують усі країни пострадянського простору [1], однак моделі істотно різняться. Зокрема, у Східній Європі простір для академічних і громадських дискусій є ширшим, тому еліти використовують різноманітний набір інструментів. З розпадом СРСР історична політика в цьому регіоні виявилась доволі затребуваним ресурсом для досягнення внутрішньо- та зовнішньополітичних цілей. Серед них – легітимація влади, боротьба з опозицією, відвернення уваги від значущого порядку денного, посилення позицій держави в міжнародній діяльності тощо. Попри розбіжність цілей, наявною є низка загальних рис, що надають історичній політиці практичного звучання. На переконання низки науковців, історична політика здатна впроваджуватися здебільшого з позиції жертви, оскільки вона потребує використання минулих страждань не лише як мобілізуючої сили, а й задля «експорту провини».

Латвійсько-регіональний контекст. Незалежні Латвію, Литву та Естонію часто-густо відносять до так званого «лімітрофного простору» [2] як культурного терену, який має небагато або слабо виражені історичні ознаки сучасної державності. Тобто, виниклий «дефіцит історії» веде до самоідентифікації країн Балтії на нинішньому етапі як «Європа, але не зовсім Європа», і зумовлює необхідність всеохоплюючої роботи з винахідництва нової історії своєї державності. Наприклад, в безоглядному культивуванні спадщини Великого князівства Литовського, на чому наголошував у своїй промові 6 липня 2009 р. президент Литви В. Адамкус: «говорячи про тисячоліття Литви, ми говоримо про тисячоліття нашого перебування в Європі». Проте ця точка зору не є загальноприйнятною. Як пише Е. Хобсбаум про ситуацію першої чверті ХХ ст., «німці створили три малі балтійські національні держави, які не мали під собою історичного прецеденту і, принаймні, у випадку Латвії та Естонії – помітного національного запиту. Вони підтримувались в якості «санітарного кордону» проти більшовицької Росії».

Не може бути проігнорованим і той факт, що країни Балтії після розпаду СРСР перетворилися на передовий рубіж у застосовуваній Сполученими Штатами на пострадянському просторі так званої «стратегії перемелювання» для послаблення потенційних сил протидії американським інтересам, яку російський дослідник А. Богатуров визначає як «лінію на

формування і підтримку мережі не особливо сильних і не надто стійких держав, що цінують підтримку США, роблячи їх піддатливими до американських рекомендацій. Це також накладає відбиток на політику балтійських еліт та обумовлює інструментальний підхід до історії, робить затребуваною її політичну «адаптацію».

В розвитку історичної політики Латвійської Республіки можна виокремити три основних етапи. Перший етап охоплює період від початку 1990-х до початку 2000-х рр. Це час формування в Латвії нового політичного режиму і зміцнення вектору на інтеграцію в євроатлантичний простір. На хвилі так званої «Співаючої революції» до влади в країні прийшли «політики моралі» [3] – представники латвійської наукової і творчої інтелігенції. Їхні дії були спрямовані, в першу чергу, на символічне оформлення режиму, де-факто винахідництво та одержавлення націоналізму. Адже латвійський етнічний фактор активно використовувався як ресурс політичної мобілізації в Латвійській РСР ще до її виходу зі складу СРСР при створенні паралельних органів влади [4].

На зазначеному історичному етапі відбулося оформлення доктрин «повернення на Захід» та «радянської окупації», які слугували засобом консолідації електорату та легітимації латвійських еліт, які прийшли на заміну комуністичного керівництва. Одним з яскравих збірних образів, що втілюють вказану тенденцію, може вважатися також В. Ландсбергіс, який посідав провідні державні пости в Литві у 1990-х рр. та вважав себе наступником литовського диктатора А. Сметони, що прийшов до влади у 1926 р. [5, р.68].

За умов, що склалися, запит на історичну політику виник, головню, у нового політичного керівництва, яке гостро потребувало ресурсів, доступних з точки зору витрат та ефективних у сенсі масовості результатів і необхідних для ідеологічного обґрунтування свого перебування при владі та нового політичного курсу. В Латвії була проголошена доктрина континуїтету, затверджуючи зв'язок нового політичного режиму з урядами періоду незалежності до Другої світової війни. Центральне місце посіли ідеологеми «повернення на Захід» та «радянської окупації».

До середини 1990-х рр. позиції «політиків моралі» в Латвії здебільшого послабились. Нові керівники, що прийшли до влади, більшість з яких ще донедавна була частиною партійної номенклатури, зіткнулась з необхідністю зміцнення влади в умовах політичної та економічної трансформації, яка

супроводжувалась нестабільністю. Обраний владними елітами країни шлях виключення національних меншин з політичного процесу втілювався в інститут «негромадян» – жителів республіки з певним обмеженням політичних, економічних і соціальних прав, якими стали здебільшого представники нацменшин, що не були нащадками довоєнних латвійських громадян. Вони отримали статус «радянських емігрантів», чисельність яких, за деякими оцінками, сягала до 40% від загального населення Латвійської Республіки початку 1990-х рр.

У зазначений період історична політика здобуває стрімке інституціональне оформлення. Під патронатом держави створюються спеціалізовані інститути, музеї, комісії, покликані просувати і твердо охороняти конкретну історичну інтерпретацію, яка з часом набувала все більшого сакрального статусу. Найбільш відомими такими закладами стали Комісія з історії при президенті Латвії та латвійський Музей «нацистської і радянської окупації», протокольне відвідання якого з незмінною постійністю вноситься до програм візитів західних політиків.

Латвійський національний парламент ініціював створення спеціального органу з підрахунку завданої шкоди від «радянської окупації» – у 2005 р. згідно з декларацією Сейму Латвії започаткувала роботу комісія з підрахунку завданих збитків.

Таким чином, «спадщина комунізму» стає універсальною внутрішньополітичною відповіддю латвійських еліт на поточні проблеми в економіці та інституціональному розвитку. Водночас, це перетворилося й на спосіб примирення демократичної ідеології, необхідної елітам для інтеграції на Захід, з державним етнонаціоналізмом, що дещо обмежував участь окремих національних меншини Латвії в політичному процесі.

На тлі процесів європейської і євроатлантичної інтеграції помітно активізувалася критика латвійської сторони з боку впливових міжнародних організацій стосовно наявних порушень прав людини. З відповідними окремими доповідями і заявами виступали профільні органи ООН, ОБСЄ, Ради Європи, ПАРЄ, Європейської Комісії, а також громадські правозахисні міжнародні структури.

Точкою відліку другого етапу в розвитку історичної політики в Латвії став її вступ до ЄС та НАТО у 2004 р. Всупереч поширеним очікуванням, це не призвело до невілювання конфронтаційності історичної політики в Латвійській Республіці. Альтернативу втілювали дискусії про «балтійську

ідентичність» трьох країн на основі «історичного регіону Балтії», проте вони залишилися на периферії уваги регіональних політиків.

Як зазначає дослідниця британського університету Кентербері М. Малксоо, «екзистенціальна політика становлення європейцями» представників балтійських держав після інтеграції в європейські та євроатлантичні структури не послабилася. «Постійні апеляції до історії роблять за можливе позиціонування себе як жертви Росії та байдужості Європи, поставити ЄС у позицію боржника Прибалтики. Це дозволяє не лише наполягати на отриманні необхідної політичної та економічної підтримки, але й претендувати на включення інтересів балтійських держав у зовнішню політику Євросоюзу», – наголошує М. Малксоо [6, р.289].

У свою чергу, латвійські вчені Б. Зепа та І. Супуле дійшли висновку, що політичні еліти «так само використовують етнічність задля залучення прихильників на виборах, і в такий спосіб саме політики стають основним каталізатором посилення етнічної напруженості». Зі свого боку, литовський дослідник В. Сафроновас відзначає, що впроваджена євроатлантична інтеграція зробила необхідною доволі широку програму з «переробки пам'яті» та «формування прозахідних настроїв населення» [7].

Відчуття не вповні визначеності після вступу в ЄС і НАТО, яке започаткувало низку нових внутрішньополітичних криз, мало наслідком посилення «антитоталітарної» риторики політичних еліт [8]. Ці процеси співпали в часі з демократичними «кольоровими революціями» на пострадянському просторі, які спонукали до чергової хвилі політизації історії у Східній Європі.

В якості меж започаткування третього етапу в розвитку історичної політики Латвії може розглядатися рубіж 2010-х рр. Головною тенденцією стає просування латвійськими елітами своїх «версій» минулого на загальноєвропейський рівень. До цієї діяльності залучаються міжнародні майданчики ОБСЄ, Європейського парламенту, ПАРЄ, Європейського суду з прав людини, Парламентської асамблеї НАТО тощо. Наприклад, показовою стала реакція загальноєвропейських інституцій на безпрецедентне святкування в Москві 60-річчя Перемоги у Великій Вітчизняній війні. Так, Європейський парламент 12 травня 2005 р. схвалив спеціальну резолюцію щодо підсумків Другої світової війни, вказуючи на «масштабні страждання несправедливість, тривалу соціальну, політичну та економічну деградацію, пережиті націями-полоненими, що опинилися по східний бік залізної

завіси» [9]. Зі свого боку, ПАРЄ 22 червня 2005 р. також прийняла резолюцію із закликом до Росії сплатити компенсації «особам, депортованим з окупованих країн Балтії, та їхнім нащадкам» [10].

Слід відзначити і той факт, що процеси європейської інтеграції впродовж останніх десятиліть сприяли замиренню і активному діалогу «національних версій» минулого в Західній Європі. Відбувалося формування так званої «постнаціональної культури пам'яті», що передбачала плюралізм тлумачень минулого, проте здебільшого на основі визнання спільної провини європейських держав за Голокост. Вступ країн Східної Європи в ЄС спричинив поступову трансформацію усталеної моделі. Відбулося загострення полеміки довкола історичних тем на тлі просування східноєвропейськими державами своїх версій «національних» історій, в яких зазначені країни виступають жертвами «двох тоталітаризмів» – «нацистського» та переважно «радянського».

Доволі влучну характеристику вказаному процесу в країнах Балтії надав німецький вчений К. Фолк: «Націоналізація пам'яті про «радянську окупацію» спрямована на формування культурної пам'яті жертви та ігнорує темні сторони національної історії, включно зі співробітництвом із сталінською Росією і нацистським режимом та особливо давньою традицією антисемітизму» [11]. Ці історичні суперечності співпали з прагненням балтійських еліт підвищити свій статус, розширити ресурсні можливості в межах Євросоюзу, що призвело до активізації історичної політики на загальноєвропейському рівні.

Зусилля представників балтійських держав на цьому напрямі концентрувались як на рівні інституцій ЄС, так і на міждержавному рівні країн Східної Європи. Більш широкі можливості для просування власної «історичної програми» перед латвійськими елітами відкрились у зв'язку з Революцією Гідності в Україні, подальшою російською анексією Криму і війною на Донбасі, що спричинило зростання недовіри до кремлівського керівництва та скорочення наукових і дипломатичних контактів між Євросоюзом і Росією.

Проте не можна стверджувати, що історична політика в Латвійській Республіці цілковито перенесена з національного на наднаціональний рівень. Останній, скоріше, постав новим майданчиком для реалізації апробованих попередніх підходів до історичної політики, які розвиваються на національному рівні.

Відбуваються й більш фундаментальні зсуви: заполітизоване тлумачення минулого закріплюється й на законодавчому рівні, набуваючи нормативного, здебільшого імперативного характеру. Так, парламент Латвії у 2014 р. ухвалив закон, що запроваджує кримінальну відповідальність і покарання у вигляді позбавлення волі за заперечення радянської окупації.

Загалом, основною тенденцією третього історичного етапу стало прагнення офіційної Риги піднести тему осуду тотожних, на її думку, комуністичної і нацистської ідеологій авторитаризму на загальноєвропейський рівень. Більшість впливових політиків балтійських країн у цьому процесі відіграють провідну роль, використовуючи політичну карту «жертв тоталітарних режимів». Головним адресатом у даному випадку виступає саме Захід, тоді як образ «російської агресії і тоталітаризму» слугує лише засобом для політичного розкручування проблеми.

Латвійсько-безпековий контекст. Особливості функціонування регіональної системи безпеки, включно з її сильними та слабкими сторонами, найбільш чітко виявляються під час розгляду місця окремої країни в цій системі, у нашому випадку місця Латвії в територіальній системі європейської безпеки. В теоретичному контексті розглядаються різні підходи до дослідження міжнародних відносин, насамперед ті, де приділяється найбільша увага формуванню регіону під впливом зовнішніх стосовно нього факторів, а також такі, де формування регіонів є результатом внутрішніх процесів у відносинах між країнами регіону.

В практичному плані участь Латвії у військово-політичному блоці НАТО, сформованому під впливом зовнішньої загрози, варто розглянути з урахуванням того, в якій мірі вступ зазначеної країни в Альянс посприяв поглибленню її співробітництва з найближчими сусідами у військово-політичній сфері. При аналізі активності Латвії в ОБСЄ до уваги братимуться наступні аспекти: 1) участь країни в зусиллях, які вказана організація докладала в питаннях контролю за звичайними озброєннями в Європі; 2) взаємодія латвійської сторони з ОБСЄ в галузі демократизації, включно з рівноправним доступом національних меншин до участі в демократичному процесі; 3) сприйняття самої міжнародної організації всередині Латвії. Окремо в якості елемента територіальної системи європейської безпеки варто також розглянути Європейський Союз.

Більш, ніж півстоліття тому однією з цілей європейської інтеграції стало прагнення запобігти повторення подій другої чверті ХХ ст. шляхом

добровільної відмови учасників європейського інтеграційного проекту від частини державного суверенітету на користь наднаціональних інституцій. Станом на сьогодні актуальним лишається питання, якою мірою намагання уникнути повторення жахів Другої світової війни як мета європейського інтеграційного проекту знаходить свій відгук серед еліти і населення Латвії.

Традиція розглядати міжнародну політику з точки зору системного підходу нерозривно пов'язана з деколонізацією, яка розпочалася після закінчення Другої світової війни. Наприкінці 1960-х рр. О. Янг одним із перших запропонував розглядати міжнародну політику з точки зору взаємодії глобальної системи, з одного боку, і регіональних підсистем – з іншого [12]. В ній вперше було зроблене припущення, що поділ світу за імперським принципом на «британську», «французьку» та інші частини невдовзі стане не настільки важливим з точки зору аналізу міжнародної політики, проте значущості набуде розподіл на окремі світові регіони. Саме цей процес і відбувся за півсторіччя, яке минуло від часу публікації згаданої статті, але навіть сьогодні ще зарано говорити про завершення процесу деколонізації, хоча значущість регіоналізації багаторазово підвищилась.

Ще більше значення регіонів як територіальних підсистем міжнародної політики зросло після закінчення холодної війни, коли криза суверенітету як у країнах третього світу, так і в Європі призвела до виникнення очікувань скорого зменшення ролі держав у міжнародній політиці, в тому числі регіонів. І якщо у більшості прихильників цієї теорії такі очікування пов'язувались з перспективою формування нової системи міжнародної політики, якій характерне домінування мирної взаємодії над збройними конфліктами, то інші дослідники висловлювали побоювання відносно збільшення ролі регіонів.

Хоча на даний час можна констатувати, що очікування двадцятирічної давнини, пов'язані зі зменшенням ролі держав у міжнародній політиці на користь регіонів, не виправдались, у свій час ці очікування сприяли збільшенню числа досліджень, присвячених зовнішньополітичній регіоналізації: Ф. Тассінарі виявив у теоретичних роботах з міжнародних відносин чотири типи регіонів. Так, він виокремив регіони, які формуються, на думку авторів одних теорій, «зсередини», від регіонів, що виникають, на переконання інших дослідників, «ззовні».

Саме регіоналізацію «зсередини» має на увазі Г. Федоров, коли пише щодо регіонів як про «територіальні системи» [13]. Він виокремлює регіони

за ієрархічним рівнем – від глобального до локального, а також за функціональним типом – політичні, економічні та соціально-культурні. Регіон Європи відноситься за даною класифікацією до мегарегіонів, який можна розглядати і як політичний, і як економічний, і як соціально-культурний регіон.

Соціальний конструктивізм у теорії міжнародних відносин виводить на перший план зазначені уявлення та їхню роль в процесі регіоналізації. Найбільш яскраво даний тезис представлений в роботі Б. Бузана і О. Вевера, в якій вони вводять понятті регіонального комплексу безпеки. Під цим комплексом розуміється регіон, жителі якого мають схожі уявлення про основні виклики власній безпеці. Зокрема, в Європі в якості основного виклику регіональній безпеці сприймається можливість повторення досвіду Другої світової війни, а європейська інтеграція є проектом, спрямованим на мінімізацію вірогідності настання такого сценарію шляхом відмови держав Європи від частини суверенітету.

Досліджуючи місце Латвії у територіальній системі європейської безпеки, слід застосувати комплексний підхід з урахуванням різноманітних теоретичних підходів до формування регіонів як безпекових територіальних систем. Якщо одразу після проголошення незалежності Латвії в країні велася дискусія, чи бути їй нейтральною за прикладом сусідніх Швеції та Фінляндії, чи вибудувувати свою оборонну політику, виходячи з мети приєднання до НАТО в найближчому майбутньому, то після 1995 р. латвійські уряди один за одним послідовно впроваджували курс на вступ до Альянсу.

При цьому, як в Латвії існувала недовіра стосовно НАТО, так і в останньому щодо офіційної Риги. Як пише З. Озолиня, латвійська еліта не була впевнена в тому, що країни Заходу, навіть після вступу Латвії до Альянсу, будуть захищати її будь-якими засобами у випадку агресії проти неї [14]. Водночас, латвійське російськомовне населення також побоювалось, що приєднання країни до держав НАТО матиме наслідком погіршення й без того непростих відносин між Латвією і Росією. Саме ці перестороги стали причиною того, що 26 лютого 2004 р. при голосуванні в латвійському Сеймі з питання вступу в НАТО за висловилися лише 77 зі 100 парламентаріїв [15].

Продемонструвати готовність Латвії, а також її сусідів по Балтійському регіону – Естонії та Литви – до співробітництва у військово-політичній сфері були покликані відповідні спільні проекти трьох балтійських держав. Так, ще наприкінці 1994 р. започатковано формування БАЛТБАТу – миротворчого

батальйону, службу в якому несли представники всіх трьох країн Балтії, у тому числі в місії з підтримання миру в БіГ. На думку Р. Сапронаса, створення батальйону не лише продемонструвало спроможність балтійських держав до взаємного співробітництва, але й зробило значний внесок у створення збройних сил в цих країнах, враховуючи, що після розпаду СРСР і виводу радянських військ з території Латвії, Литви та Естонії останнім довелося формувати свої армії фактично «з нуля» [16].

Разом з тим, у 1996 р. було запущено проект БАЛТНЕТ, що передбачав створення спільної системи моніторингу повітряного простору трьох балтійських країн. У 1997 р. започатковано реалізацію проекту БАЛТРОН, який дозволив скоординувати зусилля представників збройних сил держав Балтії у рятувальних операціях на Балтійському морі. Зрештою, у 1998 р. було засновано Балтійський оборонний коледж, метою якого стала підготовка офіцерських кадрів для Латвії, Литви та Естонії. Коледж розмістився на території Естонії, координаційний центр БАЛТНЕТу – в Литві, а база БАЛТБАТу і координаційний центр БАЛТРОНу – в Латвії.

В період після завершення холодної війни наріжним каменем політичного виміру територіальної системи європейської безпеки стала ОБСЄ. Вона здобула цей статус завдяки своїй універсальності, не поділяючи країни Європи на «західні» та «східні» та не вимагаючи від останніх при вступі в організацію виконання інших умов, крім прагнення до миру і співробітництва на континенті. У вересні 1991 р., одразу після провалу серпневого заколоту в Москві, учасницями ОБСЄ стали три країни Балтії. Найважливішим напрямом роботи організації у 1990-х рр. став контроль за звичайними озброєннями держав-учасниць. У цьому контексті значення Латвії та її сусідів по регіону виявилось вкрай важливим.

З одного боку, три балтійські країни готувались до вступу в НАТО. З іншого, вони не лише не ратифікували, але й не підписали Угоду про адаптацію Договору про звичайні збройні сили в Європі 1999 р., і у випадку перевищення НАТО визначених Угодою квот по звичайних озброєннях, останні могли бути розміщені на території Латвії та її балтійських сусідів, що спричинило побоювання з боку Росії. Напередодні розширення НАТО на Схід держави Альянсу ще намагались віднайти компромісне рішення. Так, у 2003 р. було обіцяно, що після вступу в НАТО країни Балтії приєднаються до Угоди [17]. Однак після розширення Альянсу ці обіцянки виявились забутими, і у підсумку Угода так і не набула чинності.

В контексті взаємодії Ради Європи з Латвією остання являє собою особливий випадок серед інших балтійських держав, оскільки, на відміну від Естонії та Литви, які вступили в РЄ у 1993 р., шлях офіційної Риги в цю організацію виявився більш складним. Латвія не надала громадянства жителям республіки, що переїхали до неї на постійне проживання після 1940 р., проте цим людям був наданий статус «негромадянина», не визначений у міжнародному праві, який, відповідно, відкривав широкі можливості для порушення їхніх прав. Лише після прийняття у 1994 р. нового Закону про громадянство Латвії, який чітко визначив порядок надання громадянства «негромадянам», Парламентська асамблея Ради Європи ухвалила рішення запросити латвійську сторону стати повноправним членом цієї організації [18].

Також показово, що сам вступ Латвії в Європейський Союз відбувся лише у 2004 р., тобто після того, як ОБСЄ визнала ситуацію у сфері дотримання прав національних меншин країни задовільною, а мандат місії зазначеної організації в Латвії завершився. Після цього, на переконання офіційної Москви, проблеми з нацменшинами в країні продовжують зберігатися. Разом з тим, різкій критиці з російської сторони піддаються спроби, на її думку, героїзації нацизму в Латвії.

Сприйняття можливості повторення Другої світової війни в якості основного виклику європейській безпеці було названо загальною цінністю, що об'єднала у свій час, на переконання авторів теорії регіональних комплексів безпеки, західноєвропейські країни Євросоюзу [19]. Побояючись згаданого повторення, західноєвропейські країни свідомо відмовились від значної частини державного суверенітету на користь наднаціональних інституцій європейської інтеграції.

Натомість, як засвідчує практика, значна частина населення Латвії не поділяє уявлень про Другу світову війну, притаманних для Західної Європи. Більш того, національний суверенітет для більшості латвійців є більш значущою цінністю, ніж європейська інтеграція [20]. Отже, інтеграцію Латвії в соціально-культурну систему ЄС не можна вважати завершеною.

Підбиваючи підсумки, можна відзначити, що основними тенденціями в розвитку історичної політики у Латвійській Республіці є реалізація її елітами політичного розрахунку на комбінування «комплексу провини» та «зовнішньої загрози» з метою підтримання підвищеної уваги на Заході до долі балтійських держав і отримання додаткових ресурсів.

Активна історична політика, спрямована на часткове обмеження в правах окремих нацменшин у Латвії, слугуючи зовнішньополітичним важелем, призвела до формування певної інституціональної пастки. Можлива відмова від ролі «форпосту» («прифронтових держав») у боротьбі зі «східною загрозою» та історичним минулим «тоталітаризмів» загрожує відчутною політичною кризою в країнах Балтії. Активна історична політика закладена в основу легітимності не лише політичного режиму, але й політичної системи Латвійської Республіки у цілому.

На поточному етапі спостерігається тенденція до збільшення конфронтаційності історичної політики країн Балтії та Східної Європи. На даний час одна з головних цілей історичної політики балтійських еліт – вплив на громадську думку країн Євросоюзу з тим, аби вкоренити уяву про рівність злочинів проти людяності, вчинених як нацизмом, так і комунізмом.

Є підстави вважати, що по мірі продовження існуючої історичної політики, простір маневру для коректування поточного курсу балтійських еліт поступово скорочуватиметься. Зіткнення геополітичних інтересів великих світових держав в Європі слугуватиме подальшому пожорсткішанню історичної політики, впроваджуваної владними групами країн Балтії, та дедалі більш рішучим спробам закріплення її ідеологем на загальноєвропейському рівні.

Найважливішими політичними елементами територіальної системи європейської безпеки, в яких бере участь Латвія, є ОБСЄ, НАТО та Європейський Союз. Проте рівень співробітництва латвійської сторони в межах згаданих міжнародних інституцій є неоднорідним. Наприклад, співпраця Латвії у військовій галузі із сусідніми Естонією і Литвою навіть знизилася після вступу всіх трьох балтійських країн у НАТО в 2004 р.

З іншого боку, навіть окремі спроби ОБСЄ оцінити ситуацію в Латвії у сфері дотримання прав нацменшин наражаються на спротив латвійської еліти, представленої, головню, етнічними латвійцями. Державний суверенітет залишається для латвійців значущою цінністю, а ідеї відмови від його частини на користь ЄС відкидаються більшістю населення країни. Ця ситуація може свідчити про те, що Латвія залишається порівняно «молодою» учасницею територіальної системи європейської безпеки. Її елітам і населенню ще доведеться пройти значний шлях до повної інтеграції у вказану систему, в першу чергу, в соціально-культурному плані. Така ситуація може свідчити й про те, що сама територіальна система

європейської безпеки переживає на сьогодні болючий процес трансформації, обумовлений, серед іншого, й фактором активного залучення до нього Латвії та її балтійських сусідів. Коли завершиться цей період перетворень, згадана система вже не буде такою, як раніше. Механізми функціонування останньої формуватимуться з низки компонентів, що взаємно впливають один на одного, таких як інституції, міжнародне співробітництво та усвідомлення найважливіших актуальних викликів і загроз.

Використані джерела та література:

1. Ачкасов В.А. «Политика памяти» как инструмент строительства постсоциалистических наций // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2013. – №4. – С.106–123.
2. Mälksoo M. Liminality and Contested Europeaness: Conflicting Memory Politics in the Baltic Space // Identity and Foreign Policy: Baltic-Russian Relations and European Integration / ed. by Berg E., Ehin P. – Ashgate, 2009. – P. 65–83.
3. Смирнов В.А. Формирование политической элиты Литвы на рубеже 1980–1990-х гг.: роль «политиков морали» // Балтийский регион. – 2011. – №4 (10). – С. 18–31.
4. «Атмода» сквозь «перестройку»: сюжеты латвийской (анти)советской истории в период распада СССР // Журнал российских и восточноевропейских исторических исследований. – 2011. – №1(3). – С. 124–133.
5. Lieven A. The Baltic Revolution: Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence. – New Haven, London, 1994. – 504 p.
6. Mälksoo M. From Existential Politics Towards Normal Politics? The Baltic States in the Enlarged Europe // Security Dialogue. – 2006. – Vol. 37. – № 3. – P. 275–297.
7. Сафроновас В. О тенденциях политики воспоминания в современной Литве // Ab Imperio. – 2009. – №3. – P. 424–458.
8. Астров А. Эстония: политическая борьба за место в истории // Pro et Contra. – 2009. – № 3–4. – С. 109–124.
9. European Parliament resolution on the sixtieth anniversary of the end of the Second World War in Europe on 8 May 1945. – [Електронний ресурс]: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2005-0180&language=EN&ring=B6-2005-0290>
10. PACE Resolution No. 1455. Honoring of Obligations and Commitments by the Russian Federation. – [Електронний ресурс]: <http://assembly.coe.int/main.asp?link=/documents/adoptedtext/ta05/eres1455.htm>
11. Volk C. Struggle, Dissent and Debate: Politics and Memory in Europe // Eutopia. – 2014. – July 18.
12. Young O.R. Political Discontinuities in the International System // World Politics. – 1968. – Vol. 20. – № 3. – P. 369–392.
13. Федоров Г.М. Регион как территориальная система // Балтийский регион. – 2010. –

№ 1. – С. 20–27.

14. Ozoliņa Ž. European Security and Defense Policy: The Latvian Perspective // New Security Issues in Northern Europe: The Nordic and Baltic States and the ESDP / ed. by C. Archer. – N. Y., 2008. – P. 115–138.
15. Latvijas Republikas Saeima. Par Ziemeļatlantijas līgumu (2.lasījums. Steidzams). 26.02.2004. – [Електронний ресурс]: http://www.saeima.lv/steno/2002_8/st_040226/Balsoj/013.htm
16. Sapronas R. BALTBAT and Development of Baltic Defense Forces // Baltic Defense Review. – 1999. – № 2. – P. 55–70.
17. Российские эксперты: страны Балтии приблизят экономику России к европейской. 16.05.2003. – [Електронний ресурс]: <http://rus.delfi.lv/news/daily/latvia/rossijskie-eksperty-strany-baltii-priblizyat-ekonomiku-rossii-k-evropejskoj.d?id=5419154>
18. Parliamentary Assembly of the Council of Europe. Opinion No. 183 (1995) on the Application by Latvia for Membership of the Council of Europe. Text adopted by the Assembly on January 31, 1995. – [Електронний ресурс]: <http://assembly.coe.int/Documents/AdoptedText/TA95/Eopi183.htm>
19. Lūk, tā izskatās pieminēklis Bauskas aizstāvjiem pret otrreizējo padomju okupāciju. 18.09.2012. – [Електронний ресурс]: <http://www.delfi.lv/aculiecinieks/news/novados/luk-ta-izskatas-pieminekli-bauskas-aizstavjiem-pret-otreizejo-padomjuokupaciju.d?id=42678042>
20. 56% латвийцев хотят сохранения суверенитета, а не более тесной интеграции в ЕС и НАТО. 15.04.2012. – [Електронний ресурс]: <http://rus.delfi.lv/news/daily/latvia/56-latvijcev-hotyat-sohraneniya-suvereniteta-a-ne-bolee-tesnoj-integracii-v-es-i-nato.d?id=42283262#ixzz3L1noH5ww>

УДК 323 (478.9)

Добровольська А.Б.

**ТРАНСФОРМАЦІЯ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО СЕРЕДОВИЩА
МОЛДОВИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ ЇЇ
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОГО КУРСУ:
РЕЗУЛЬТАТИ ПАРЛАМЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ 2019 р.**

У статті проаналізовано результати парламентських виборів в Республіці Молдова, які відбулися 24 лютого 2019 року. Показано, що формування уряду, яке вимагало об'єднання декількох політичних сил, проходило в обстановці політичних криз і конфліктів. Обґрунтовано, що створення коаліції на основі політичних сил з діаметрально протилежними доктринами і геополітичними уподобаннями водночас стало як інструментом демократичної консолідації суспільства Молдови, так і чинником невизначеності у формуванні її зовнішньої політики. Констатовано, що перші три місяці